

ATATÜRK DÖNEMİNİN İKTİSAT POLİTİKASI

Lale CANKAY (*)

ÖZET

Bu çalışma, Atatürk'ün İktisadi düşüncelerine temel olan unsurlarını belirtmeye ve Türkiye'nin gelişme sürecinde uygulanan modelin genel çerçevesini çizmeye yöneliktir. Atatürk'ün yaşadığı dönemin karakteristik ekonomik olayları, bu olayların yol açtığı gelişmelerini ve iktisat politikaları bir bütün halinde ele alınıp incelenmiştir.

A- Cumhuriyetin Kuruluş Yılları (1923-1938)

1923 yılında Cumhuriyet ilân edildiğinde, Türkiye ekonomik açıdan çok güç koşullar altındaydı. Kurtuluş Savaşından galip çıkmakla beraber, Osmanlı İmparatorluğundan devraldığı miras nedeniyle Türk ulusunu çok büyük ekonomik ve sosyal sorunlar bekliyordu.

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşu sırasında bütün sektörler geri kalmışlığın derin izlerini taşıyordu. Türkiye, tüm kurumları köhneleşmiş, sınırları işinde meydana gelen uzun savaşlardan bitkin düşmüş, servet kaynakları sömürülerek yıpranmış, sanayiden yoksun durumdaydı. Tarım ülkesi olduğu halde nüfusunu besleyemeyen ve üstelik dışarıya borçlanmış bir ülke görünümündeydi (BAŞOL, 1984, s. 117).

Osmanlı İmparatorluğu zamanında önemli ticaret ve sanayi faaliyeti müslüman olmayan azınlığın elinde olduğu için Cumhuriyetin kuruluşu ile birlikte bunlar Türkiye'yi terketmiş, dolayısıyla ticari faaliyetler tamamen durmuştu. Sanayi ve ticaret konusunda uygun olmayan bu durumun yanısıra devletlerin olanakları da çok kısıtlıydı. Çünkü uzun savaş yıllarından sonra devlet zaten çok fakir düşmüştü.

Ülkenin milli gelirinin çok düşük düzeylerde bulunması nedeniyle sermaye birikimi için gerekli ortam yoktu. Türkiye'de kişi başına düşen gelirin bugünkü değeri yaklaşık 250-300 dolar civarında olması, bize ülkenin ne derece fakir olduğunu göstermeye yetmektedir (HATİPOĞLU, 1993, s. 70).

(*) Yrd. Doç. Dr. D.E.Ü.İ.İ.B.F. İktisat Bölümü

Hem tarım hem de sanayi alanında yeterli ve yetişmiş eleman yoktu. Modern teknoloji bilinmiyordu. Ülke ekonomisinin temelini oluşturan tarım kesiminde çiftçiler yıllardan beri ağır vergi yükü ve yüksek arazi kiralari nedeniyle son derece fakir kalmıştı. Ulaştırma alt yapısının olmayışı, bazı bölgelerde bol olarak yetişen ürünlerin diğer bölgelere götürülememesine ve çürümeye terk edilmesine yol açıyordu. Oysa tarım kesiminin milli gelir içindeki payı %58 gibi yüksek bir orana sahipti. Tarım kesiminde çalışan nüfusun, ülke nüfusunun %82 sini oluşturması ülke ekonomisinin tarımsal nitelikte olduğunu bize kanıtlamaktadır.

Ülke ekonomisinin durumunu yakından bilen Atatürk, ekonomik sorunların ve zorlukların bilincindeydi. Bu nedenle, devletin ekonomi politikasına yön verecek yöntemleri kararlaştırmak, ülke ekonomisinin kalkınmasına yardımcı olmak amacıyla 1923 yılında İzmir'de geniş çaplı bir iktisat kongresi yapılmasına karar verdi.

1- İzmir İktisat Kongresi

Bu dönemin en önemli ekonomik olaylarından biri, ileride Türk ekonomisinin karma düzeni benimsemesinde büyük etkisi olan İzmir İktisat Kongresi'dir.

17 Şubat-4 Mart 1923 tarihleri arasında İzmir'de toplanan kongre, ülkenin çeşitli ekonomik sorunlarını dile getirmek ve bu sorunları çözmek için neler yapılabileceğini belirlemek amacıyla hükümetin desteğiyle düzenlenmiştir. Bu kongre başlıca iki amaçla toplanmıştır. Birincisi, tüccar, çiftçi, sanayici ve işçilerin kendilerine özgü sorun ve isteklerini belirlemek ve bu kesimlerin siyasal kadro ile bütünleşmesini sağlamak, ikincisi ise Türk ekonomisinin ivedilikle ihtiyaç duyduğu yabancı sermayeye ekonominin gelecekte alacağı şekli açıklayarak yapılacak yatırımlar için güvence vermektedir (KEPENEK, 1978, s. 33).

İzmir İktisat Kongresine Atatürk, Kazım Karabekir, Asım Paşa, Feyzi Paşa, Rus Sefiri Aralof ve Azerbaycan Sefiri İbrahim Abilof ve ülkenin her yanından gelen 1135 delege katılmıştır. Bu kongreye sunulan tebliğler, kongrede yapılan konuşmalar ve alınan kararlar, ülkenin kamu oyunu ve yöneticilerin ekonomik konulardaki düşüncelerini yansıtmaktadır.

Atatürk; Genç Türkiye'nin ekonomi politikasını belirleyecek ve ekonomik kalkınmasını sağlayacak önerilerin saptanması için toplanan kongrenin önemini

belirterek: (ÜLKEN, 1981, s. 84-85)

"İlk kez böyle bir kongre toplanıyor. Ülkenin ihtiyacını, ulusun yeteneğini ve kudretli dünya ekonomisi organizasyonunu göz önünde tutarak gereken önlemleri saptamalısınız".

"Sizler doğrudan doğruya ulusumuzu temsil eden halk sınıflarının içinden ve onlar tarafından seçilerek geliyorsunuz. Bu nedenle, ülkemizin durumunu, ihtiyacını, ulusumuzun elemlerini ve emellerini yakından ve herkesten daha iyi biliyorsunuz".

Ayrıca, Atatürk, ısrarla ayrıcalık taşıyan yabancı şirketlerin ulusallaştırılması üzerinde duruyor, yasalara uygun olmayan rekabeti besleyen kapitülasyonlara son vermenin gerektiğini söylüyor ve böylece ulusal görüşü ekonomi politikasına temel yapma zorunluluğunu dile getiriyordu.

"Gerçek kurtuluş demek olan iktisadi gelişme ve kullanmanın ilkelerini saptayacak bir kongredir ve tarihe öyle geçecektir".

İzmir İktisat Kongresinde alınan kararlar, biri "Misak-ı İktisadi" (Ekonomik Anlaşma), diğeri "Çiftçi, tüccar, sanayici ve işçi gruplarına müteallik esaslar" olarak iki kısımda toplanmıştır.

Misak-ı İktisadi'nin bazı esasları şunlardır (ÖKÇÜN, 1968, s. 387).

- Türkiye Ulusal sınırları içinde bağımsızdır, dünyanın barışma ve gelişme unsurlarından birisidir.
- Türk halkının bütün çalışmaları ekonomik açıdan ülkeyi yükseltmek amacına yöneliktir.
- Türk halkı milli servetini korur. Ormancılık ve madencilik geliştirilmelidir.
- Ulusal üretimin artırılması için Türk halkı çalışmalıdır, israftan kaçınmalıdır.
- Serbest çalışma esası kabul edilecek, buna karşılık tekelciliğe izin verilmeyecektir.

Kongrede kabul edilen Misak-ı İktisadi kararlarından başka tüccar, çiftçi, sanayici, işçi grubuna ait kararlar da alınmıştır. Şimdi bunları sırasıyla ele alalım;

Dört grup arasında kongreye en hazırlıklı ve örgütlü şekilde katılan tüccar grubuydu. Kongreden önce İstanbul'da bir Milli Türk Ticaret Birliği kurulmuş ve ayrıntılı raporlar hazırlayarak görüşlerini belirlemişti. Ticaret grubunun kongrede benimsedikleri 134 ilkedен başlıcaları şunlardır,

- Hükümetin de ortak olacağı bir "ticaret ana bankası" kurulması,
- Kambiyo ve borsa işlerinin düzeltilmesi,
- Tekellerin kaldırılması,
- Ticaret ve gümrük işlerinin yeniden düzenlenmesi,
- Madencilik ve ormancılık ile ilgili yasaların, deniz ticareti işlerinin yeniden düzenlenmesi,
- İktisat eğitimine önem verilmesi,

Çiftçi grubuyla ilgili öneriler 96 maddeden oluşmaktadır. Başlıcaları şunlardır,

- Reji idaresinin kaldırılması, (O zaman yabancıların elinde bulunan tütün, alkollü içkiler ve diğer mali tekeller.)
- Tütün, tarım ve ticaretinin serbest olması ve ihraç edilecek tütünün işlenmiş olması,
- Aşar vergisinin kaldırılması, yerine ılımlı bir vergi konulması,
- Hayvancılığın geliştirilmesi, çayır ve otlaklar açılması, devlet tarafından damızlık hayvanların olduğu çiftlikler kurulması,
- Tarımın makineleşmesinin sağlanması,
- Ziraat Bankası fonlarının yalnız zirai kredilerde kullanılarak, zirai kredilerin yaygınlaştırılmasına çalışılması,

Sanayi grubuyla ilgili öneriler 24 maddeden oluşmaktadır.

- Sanayi kredisi vermek amacıyla bir Sanayi Bankası'nın kurulması,
- Sanayi Odaları kurulması,
- Koruyucu gümrük vergileri yoluyla sanayiinin korunması amacıyla, ülkede yeterli miktarda üretilen mallardan ve hammadde ithalinden ağır gümrükler alınması, buna karşın ülkede üretilmeyen gerekli hammadde ve makine, techizat-tan gümrük alınmaması,

- Sanayi için gerekli eleman yetiştirecek teknik okulların açılması.

İşçi grubunun kongreye sunduğu öneriler ise, 34 maddeden oluşmaktadır. Başlıcaları şunlardır;

- İşçilere sendika kurma hakkı verilmesi, grev yasağı konumunun gözden geçirilmesi,

- Çalışma süresinin 8 saat olacak şekilde belirlenmesi, fazla çalışma için ek ücret verilmesi,

- 12 yaşından küçük çocukların çalıştırılması, kadın işçilere doğum izni verilmesi, hafta tatili ve yıllık izin verilmesi.

- İşçilerin sigorta ettirilmesi, işçiler için lojman yapılması, hastalanan işçilere belirli bir süre tam ücret verilmesi,

İzmir İktisat Kongresi, temellerin yeniden atılmakta olan Türkiye için, anlamlı ve önemli bir aşamadır. Çeşitli grupların etkisi altında alınan karar ve önerilerin genel ve dilek niteliğinde olduğu görülmektedir. Kongre yeni rejimin karşılaşılabileceği tüm ekonomi politikası sorunlarının tartışıldığı, çiftçi tüccar, sanayici ve işçi gruplarının oylarıyla kararların alındığı bir forum olmuştur.

Bu kongrede kabul edilen "İktisadi esaslar", ana çizgileriyle dileklerden ibaret olmasına rağmen, bu dönemin başlangıcında egemen olan ekonomik felsefe ve görüşleri temsil etmesi açısından önem taşımaktadır.

İzmir İktisat Kongresi'nde alınan kararlar 1931'lere kadar uzanan dönemin ekonomi politikasını önemli ölçüde oluşturmuş ve yönlendirmiştir. Bu yönlendirmede liberal unsurlar etkili olmuş, devletin her alanda ekonomiyi desteklemesi istenmiştir. "Genel olarak, kalkınmacı, yerli ve yabancı sermayeyi özendirici, ekonomik hayatın denetiminin milli unsurlara geçmesini, kolaylaştırıcı ve ılımlı bir korumacılığı öngören, tezlerin ön plana çıktığı söylenebilir (BORATAV, 1986, s. 34).

Yeni Türkiye Devleti'nin ulusal ekonomi politikasının hem devlet hem de özel teşebbüse yer veren karma bir sistem olacağı kongrede dile getirilen istek ve kararlarda ifadesini bulmuştur.

Sonuç olarak İktisat Kogresi Türk özel girişimciliğinin canlandırılması ve bunun için kredi imkânlarının, eğitim, ulaştırma, iletişim gibi alt yapı ve teknik

hizmetlerin devletçe sağlanması, gerekli yasal düzenlemelerin yapılmasını öngörüordu.

Burada dikkat edilmesi gereken nokta şudur. İzmir İktisat Kongresinin toplandığı tarih 17 Şubat 1923 de, henüz Cumhuriyet ilân edilmemiş, Lozan Antlaşması imzalanmamıştır. Atatürk savaş meydanında kazanılan zaferlerin tek başına bir anlamı olamayacağını vurgulayarak, "muhakkak tam bağımsızlığını sağlayabilmek için yegane hakiki kuvvet, en kuvvetli temel iktisadiyattır." sözüyle, konunun önemini belirtmiştir. Kongre Genç Türkiye Cumhuriyeti'nin düşünce ve davranışlarında kesin bir değişimi simgelemekte ve ekonomik sorunların öncelikle ağırlık taşıyacağını belirgin olarak açıklamaktadır.

2- Yeni İktisat Politikasını Ortaya Çıkaran Faktörler

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasından itibaren ekonominin taşıdığı önemin ağırlığı kabul edilmiş, gerçek ve tam bağımsızlığın ana ilkesi sayılmıştır. İzmir İktisat Kongresi'nde temel amaç Türkiye'nin iktisat politikasının ne şekilde olacağını saptamaktır. Burada devletin ekonomiye bizzat katılması yerine, devletin her türlü ekonomik faaliyete destek olması fikri benimsenmiştir.

1923 yılından itibaren uygulanan iktisat politikası, bazı olumlu gelişmelere karşın, istenilen düzeye getirilememiştir. Liberal bir politikamın benimsendiği ve ekonomiyi motive edecek güç olarak özel sektöre ağırlık verilmesi yeterli olmamıştır. Aslında bu sonuç, savaştan yeni çıkmış bir ekonominin toplanmasının güçlüğü karşısında doğaldır. Türk Cumhuriyeti'nin olumsuz iç ekonomisinin yanısıra, dış politikada ortaya çıkan gelişmelerin etkisiyle, iktisat politikasında değişiklikler öngörülmüştür. Bu yeni oluşumu ve hızlandıran nedenlerini iç ve dış faktörler olarak 2 gruba ayırıp incelemekte yarar vardır.

a- İç Faktörler

Cumhuriyetin kurulmasıyla beraber, pek çok kurumsal ve yasal düzenlemelere uyum sağlayabilecek ekonomik gelişmeler sağlanamamıştır. Ekonomide, gelir ve tasarruf yetersizliğinden kaynaklanan sermaye kıtlığı, hem özel kesimin gelişmesini hem de devletin alt yapı yatırımları yapmasını büyük ölçüde engelliyordu. Bunun yanısıra teknik elemanların olmaması, nitelikli işçi bulunmaması ve özel sektörü geliştirecek olan müteşebbis özelliğine sahip kişilerin bulunmaması da, ekonomik gelişmeyi sınırlandıran önemli bir eksikliklerdir.

Böylesine olumsuz koşullarla iç içe olan Türkiye Ekonomisi 1929 Ekonomik Krizinin ortaya çıkmasıyla sarsılmış ve etkilenmişti. Ekonominin başlıca sektörlerinde üretim ve gelirler düşmüştür. Türkiye'nin ihracatında önemli yeri olan ülkelerin Ekonomik Kriz nedeniyle taleplerini azaltması, geleneksel ihraç ürünlerimizin satışını azaltmıştır. Dolayısıyla ekonomiye canlılık kazandırmak için devletin direkt olarak sınai kuruluşları oluşturması gerekmektedir. İthalatı her geçen gün zorlaşan sınai ürünlerin sağlanması için yerli üretimin geliştirilmesi zorunluydu.

Dünyada yaşanan ekonomik krizin ülkede ki etkileri, ekonomik ve toplumsal koşullar sanayinin geliştirilmesini gerekli kılıyordu.

b- Dış Faktörler

1929 Dünya Ekonomik Krizi, iktisadi alandaki düşüncelerin değişmesine ve dünya üzerindeki dengelerin farklı platformlarda aranmasına yol açmıştır. O güne kadar liberal politikanın erdemine inananlar bile, krizden sonra piyasa mekanizmasının dengeleri sağlayacağı konusunda kuşkuya düşmüşlerdi. Krizden kurtulabilmek için devletin ekonomiye müdahale etmesi gereği benimsenmişti. Çünkü üretimde görülen sürüm tıkanıklıkları ve kitle halindeki işsizlik yalnız ekonomik dengeleri değil sosyal dengeleri de bozmuştur.

Dünyada yaşanan bu olumsuz gelişmelere karşın Sovyetler Birliği'nin planlı bir ekonomi politikası uygulaması ve sanayileşmede hızlı bir gelişme göstermesi, bir krizle karşılaşmadan ekonomisini sorunsuz yürütmesi Türkiye'nin dikkatini çekmişti (TEKELİ; SELİM, 1982).

Yaşanan bu iki olay Türkiye'nin devletçilik politikasını benimsemesine neden olmuştur.

B- Devletçilik Politikası

1923 yılında toplanan İzmir İktisat Kongresi'nde alınan kararlar, ekonomik gelişmenin sorumluluğunu özel kesime verme yönündeydi. Fakat 1930 yılına gelene kadar ülkenin geliştiğini gösteren bir iz olmadı. Özel teşebbüsün yeterince başarı gösterememesinin en büyük nedeni, sermaye kıtlığı ve deneyimlerinin olmamasıdır. Özel teşebbüs bütün koruma ve teşviklere rağmen bir gelişme gösterememiştir. Ülkenin politik, ekonomik ve sosyal koşulları da buna uygun

değildi. Bu nedenle, devletin önderliğinde bir kalkınma politikasına geçmek daha pratik ve rasyonel bir çözüm olmuştur.

Devletçilik, kuramsal tartışmaların ya da önceden belirlenen siyasi görüşün örgütlerinin yönetime geçmeleri sonucu uygulanan bir iktisat politikası olmamıştır. Bu politika ülke koşullarının zorlanması sonucu ortaya çıkmıştır, kendine özgü nitelikleri vardır (KEPENEK, 1987, s. 56)

Atatürk 1933 yılında devletçilik politikasından Türkiye'de ne anlaşılması gerektiğini açıklamıştır.

"Türkiye'nin tatbik ettiği Devletçilik sistemi, 19. asırdan beri sosyalist düşüncelerin ileri sürdükleri düşüncelerden alınarak tercüme edilmiş bir sistem değildir. Bu Türkiye'nin ihtiyaçlarından doğmuş ve Türkiye'ye has bir sistemdir. Devletçiliğin bizce anlamı şudur; fertlerin özel teşebbüslerini ve faaliyetlerini esas tutmak, fakat bir milletin tüm ihtiyaçlarının ve birçok şeylerin yapılmadığını gözönünde tutarak, ülke ekonomisini devletin eline almak.." (KOCATÜRK, 1969. s. 113)

Atatürk'ün iktisadi alandaki görüş ve politikaları 1933 yılından itibaren uygulamaya koyduğu devletçilik sistemi, O'nun felsefi kültürel ve siyasi görüşleri ile bütünleşmektedir. Atatürk'ün bizzat ifade ettiği gibi, ılımlı bir devletçilik politikası benimsenmiştir. Zamanla ve ekonominin koşullarının değişmesiyle birlikte devletin ve iktisadi devlet teşekküllerinin ağırlığı ona göre değişecektir. Amaç, devletçiliğin kendisi değil, ülkenin içinde bulunduğu koşullar içinde en süratli ve dengeli bir gelişmeyi sağlamaktır (HIŞ, 1981, s. 127).

1933-1938 yılları Türk ekonomisinde Planlı Devletçilik yılları olarak isimlendirilmiştir. Bu dönem sanayileşme gayretlerinin arttığı, birçok sınai tesisin devlet eliyle kurulduğu yılları kapsar. Daha hızlı bir gelişme sağlamak üzere devletin sermaye birikimini, teknik elemanların yetiştirilmesini, başlıca temel sanayileri bizzat kurması ve işletmesi gerektiği tüm hükümet çevrelerinde kabul görmüş ve benimsenmiştir.

Bu dönemde uygulanan devletçilik, olayların ve koşulların Türkiye'yi zorladığı, hızlı bir gelişmeyi liberal görüş çerçevesinde özel sektörün devletin desteği olmadan başarmasına imkan olmadığı tecrübe edildikten sonra kabul edilmiş bir düzendir (SAĞLAM, 1982, s. 81). Türk devletçiliğinin kendine özgü nitelikler

taşıdığı, başka ülkelerde uygulanan devlet işletmeciliğinden farklı olduğu görülmektedir. Doktoriner olmaktan ziyade pragmatik bir görüşün ifadesini oluşturan devletçilik, Türkiye'nin ekonomik gelişmesi için gerekli bir yol olarak görülüyor.

1- Sanayi Planları

Devletçilik uygulaması, sanayileşme için gerekli görülen, 1933-1937 yıllarını kapsayan bir planla başlamıştır. Bu plan, devletin kurmayı düşündüğü sanayi alanlarını ve bu konudaki yatırımlar bir program çerçevesinde yürütülmesini sağlamıştır. Sanayi Planının amacı; yerel ya da bölgesel tarımsal üretime ve doğal kaynaklara dayalı sınıai üretim birimlerinin kurulması, temel tüketim mallarının üretilmesine öncelik verilmesidir. Dokuma kağıt, toprak (cam, çimento, seramik) kimya, demir-çelik sanayi kurulması ve geliştirilmesi istenen sektörlerdir.

Bu sanayi dallarında büyük sermayeye gerek duyulan ve hammaddesi yurt içinde üretilen sanayiler devlet desteğiyle gerçekleştirilecektir. Birinci Beş Yıllık Planın yürürlüğe girmesiyle, kamu sektörünü özel sektörün girişim alanlarından ayıran sınır belirginleşmiştir. Böylece devlet kendisinin hangi konularda ve nere- lere yatırım yapacağını açıklamış oluyordu (ERGİN, 1984, s. 195).

Planın gerçekleştirilmesi için kurulan ilk örgüt Sümerbanktır. Etibank ma- dencilik kesimine destek olması için kurulmuştur. Planın finansmanında vergiler esas alınmıştır. Rusya'dan 8 milyon dolarlık kredi ile tekstil fabrikaları İngiltere'den 13 milyon dolarlık kredi ile Karabük Demir-Çelik tesisleri kurul- muştur. Her yıl bütçenin %10'nu sanayi yatırımlarına ayrılmıştır.

1933-1938 döneminde devletçilik politikası ile sanayide ve buna paralel olarak bankacılık ve ulaştırma alanlarında önemli aşamalar gerçekleştirmiştir. En alt düzeydeki ithal ikamesi sanayi mamülleri, bazı temel sınıai maddeler ve ara malları üretimine başlanmıştır. 1936 yılına kadar üretim yılda ortalama %2.75 oranında artarken, bu oran 1937 de %9.8, 1938 de %16,9 olmuştur (AKBANK, 1973, s 185).

Devletçilik uygulamasının ilk ve başarılı bölümü Birinci Sanayi Planı'dır. Hızlı bir sanayileşme sağlanmış, yeni demiryolları inşa edilmiş, madencilik kağıt ve cam sanayiinde gelişmeler görülmüştür. Devletin bu politika yoluyla ekonomik

hayata aktif bir şekilde katılması sanayide ilk atılımı sağlamıştır.

Birinci Sanayi Planı'nın çok başarılı bir şekilde tamamen gerçekleştirilmesi, İkinci Sanayi Planı'nın hazırlanmasına yol açmıştır. Fakat bu plan II. Dünya Savaşı'nın çıkması nedeniyle uygulanamamıştır.

Sanayi Planları kapsamı itibariyle makro ekonomik kalkınma planı değildir fakat sanayi alanını da yatırımları düzenleyen salt bir ekonomik plandır. Bu planların asıl önemi, Türkiye'de plan düşüncesine öncülük etmesi ve dünyada az gelişmiş bir ülkede uygulanan ilk plan olmasından kaynaklanmaktadır.

2-Devletleştirmeler

Bu dönemdeki İktisat politikasının diğer bir özelliği de devletleştirmelere yer verilmiş olmasıdır. Hızla devletleştirilen kuruluşlar şunlardır (AVCIOĞLU, 1982 s. 216-217); İstanbul Su Şirketi (1933'de 1. 3Fr. Frangı ödenerek İstanbul Belediyesine devredilmiştir.) İzmir Rıhtım ve Tramvay Şirketi (1933'de 7,8 milyon Fr. Frangı karşılığında devlete geçmiştir.) İzmir-Afyon, Bandırma-Manisa Demiryolu Hattı (1934'de 162 milyon Fr. Frangı ödenerek devletleştirilmiştir.), İstanbul Dok. Rıhtım ve Antrepo T.A.Ş. (1932 de 33 milyon Fr. Frangı karşılığı devletleştirilmiştir.) Aydın Demiryolu Şirketi, (1935'de 1.8 milyon Sterlin ödenmiştir.) İstanbul Telefon Şirketi, (1936'da 800 bin Sterlin alınmıştır.) Şark Demiryolları T.A.Ş. (1937 de 20.7 milyon İsviçre Frangına satın alınmıştır.) Ereğli Şirketi, (1937'de 3.5 milyon TL karşılığında devletleştirildi. Bu şirket, Ereğli limanı ve işletmesi ile Zonguldak Çatalağzı demiryolu hattı ve kömür madenini de kapsamaktadır).

Ayrıca, İstanbul Tramvay Şirketi, İstanbul Elektrik Şirketi, İstanbul Tünel Şirketi, Ankara Elektrik ve Havagazı Şirketi, İzmir Tramvay ve Elektrik T.A.Ş., İzmir Suları T.A.Ş., Ergani Bakır T.A.Ş., Bira fabrikaları T.A.Ş. devletleştirilmiştir.

Yukarıda belirttiğimiz bu şirketler dış ülkelerde de genellikle kamu tarafından yapılan işlerle uğraşan kuruluşlardır. Fakat devletleştirilen kuruluşlar arasında İstanbul Boğaziçi Vapur İşletmeleri Şirketi Hayriye ile bazı madenler Türk işlemlerinden alınarak devletleştirilmişlerdir. Devletin deniz ve demiryollarında, belediye hizmetlerinde ve enerji alanındaki egemenliği bu dönemde kesin olarak belirginleşmiştir.

3-Atatürk'ün Para ve Maliye Politikası

Atatürk, bir ülkenin karşılaşılabileceği en önemli ekonomik sorunlardan biri olarak enflasyonu görmüş, enflasyonun bir finansman aracı olarak kullanılmasına daima karşı çıkmıştır. Atatürk'ün İktisat politikasının temel unsurlarından biri sağlam para politikasıdır.

1919 yılından itibaren ülkeyi enflasyonsuz olarak 1931 yılına kadar getiren Atatürk, 1931'den sonra da emisyonun finansman aleti olarak kullanılmasına izin verdi. 1938 yılına kadar yapılan yeni emisyon 10 milyon dolaylarında kaldı (ERGİN, 1984, s. 191).

Atatürk bankacılığın geliştirilmesi konusundaki görüşleri, uygulamaları ve yönlendirmeleri, bankacılığın gelişmesini sağlamıştır. Merkez Bankası kurulmuş ve Türk lirasının dolaşımı, yönetimi Merkez Bankasına verilmiştir (AYSAN, 1981, s.51).

Atatürk'ün maliye politikasını denk bütçe iç ve dış değeri yüksek hazine olarak özetleyebiliriz. Onun zamanında ekonomik alandaki en önemli başarı, TL nin iç ve dış değerini korumak olmuştur. Maliye politikasında devlet bütçesinin açık vermesi yasaktır. Ayrıca Atatürk'e göre; iç ve dış borçlanmayla sağlanan devlet gelirleri ile bütçe denkliliğini sağlamak yanlış bir uygulamadır.

Bu dönemde para ve maliye politikası, denk bütçe, düzgün ödeme ilkesiyle yürütülmüş, Osmanlı İmparatorluğunun sarsmış olduğu mali itibar düzeltilmeye çalışılmıştır.

4- Dış Ticaret Politikası

Atatürk'ün dış ticaret politikasının temel amacı, Türk Lirası'nın yabancı paralar karşısında değerinin düşmesini önlemek ve Türk hazinesinin uluslararası itibarını yükseltmektir.

Atatürk için ödemeler dengesinin temelini dış ticaret dengesi oluşturmaktadır. Atatürk'e göre, "toplam ihracat ve ithalat arasında denge sağlanması yeterli değildir, ülkeler itibariyle dengeye ulaşmak da dış ticaret politikasının temel amaçlarından biri olmalıdır." (OTOMARSAN, 1981, s. 93).

Dış ekonomik ilişkilerde yabancılara karşı yapılan taahhütlerin aksatılmadan yerine getirilmesi temel prensip kabul edilmiştir. Döviz gelir ve giderleri denk olmalıdır. Büyük miktarlardaki yatırım ihtiyaçlarının karşılanabilmesi için, halkı yurt içinde yerli mallar tüketimi en düşük düzeyde tutabilmek için tasarrufa özendirilmek gerekir. Böylece ithalatın azalması ve yerli tüketimden ihracata yöneltilecek mal fazlalarının yaratılması ile birlikte dış ticaret dengesinin elde edilmesinde halkın da yardımcı olması sağlanmalıdır.

Dış ticaret politikasının önemli özelliklerinden biri de; dış pazarların koşullarına ve eğilimlerine uymaktır. Atatürk bu konuda uyum sağlayabilmek için satış kooperatif birlikleri gibi büyük kuruluşlar içinde birleşen üretici ve tüccarların başarabileceği görüşündedir.

Devletçilik uygulaması sırasında dış ticarete belirli düzenlemeler yapılmış ve dış ticaret açığından ısrarla kaçınılmıştır. 1933-1938 yıllarında Türkiye'nin dış ticaret dengesi (1938 yılı hariç) sürekli fazla vermiştir. Bu dönemde dış ticaretimizin başka bir özelliği de; devletçiliğin uygulanması sonucunda yatırım malları ithalatının toplam ithalat içinde %48'i aşmasıdır.

1934 yılında Dış Ticaret Ofisi kurularak, pek çok ülke ile kliring anlaşmaları yapılmış, ihracat karşılığı ithalat yaklaşımı uygulanmıştır. Bütün bu düzenleme ve uygulamalar dış ticaret konusunda kesin ve kararlı bir tutumun göstergesi sayılır. Türkiye'nin dünya ticareti üzerindeki payını azaltmadan dış ticaretinde denge sağlanması ve Türk lirasının dış değerini koruması bu dönemin küçümsenmeyecek bir başarısıdır.

C-SONUÇ

Atatürk ülkenin ekonomik sorunlarıyla çok yakından ilgilenmiş Cumhuriyetin kuruluşuyla birlikte sorunları çözmek için politikalar geliştirmiştir. Atatürk'ün uyguladığı politikalar, onun iktisadi görüşlerinden oluşmuştur. Atatürk, kadercı bir toplum olan, ekonomik faaliyet ve olaylara fazla ilgi duymayan Türk ulusuna, en önemli faaliyetin ekonomi alanında olduğunu anlatmaya çalışmıştır. Bunun bilincinde olan Atatürk, Cumhuriyeti ilan etmeden önce ülke ekonomisinin ivedilikle bir program çerçevesinde geliştirilmesi amacıyla 1923 yılında İzmir'de bir İktisat Kongresi yapılmasına karar verdi. Bu kongrede alınan kararlar 1931 yılına kadar gelen dönemin iktisat politikasını önemli ölçüde oluşturmuş ve yönlendirmiştir. Bu yönlendirmede liberal unsurlar etkili olmuş,

devletin ekonomiyi desteklemesi istenmiştir. 1927 yılında çıkarılan Teşviki Sanayi Kanunu ile özel sektör yatırımları zayıf da olsa başlamış (AVCIOĞLU, 1982, s. 382) fakat özel sektör kendinden bekleneni verememiştir.

Başarılı sayılamayacak bu ilk dönemden sonra devletin sanayie öncelik tanınması, yeni sanayilerin kurulmasını bizzat üstlenmesi, planlı devletçilik denen yeni bir dönemin ve yeni bir iktisat politikasının oluşmasına yol açmıştır.

Devletçilik politikası, duruma en uygun gelişme politikası olarak nitelendirilebilir. Devletçilik ilkesi, ulusal bağımsızlığı güven altına almıştır. Bölgeler arası özgürlükleri koruması ve korumayı esas alarak ulusal ekonomiyi planlı bir şekilde geliştirmesi Türk devletçiliğinin özel bir niteliğidir.

1933-1938 dönemi, devletçilik politikasının fiilen uygulandığı bir dönemdir. İlk yıllarda özel sektörün tedirgin olmasına neden olmuşsa da, sonraları devletin özel kesimle rekabet değil, tamamlayıcı bir rol üstlendiği anlaşılmıştır. Dinamik bir devlet sektörü, özel sektörün gelişmesine yardımcı olmuştur.

Atatürk'ün iktisat politikası iki temel dengeye dayanmaktadır. Devlet bütçesi denk olmalıdır. İthalat İhracata denk olmalıdır. Tüm hayatını yeni Türkiye Devletinin kuruluşu ve gelişmesine adanmış olan Atatürk bu hedefin gerçekleşmesi için pek çok uygulamalar yapmıştır.

Atatürk ekonomik gelişmenin önemini görmüş, düşüncelerini uygulamaya geçirebilmiştir. Onun bu alandaki büyüklüğü, ilkeleri hiç değişmeyen bir ekonomik politikayı 15 yıl boyunca aksatmadan uygulamasındadır.

SUMMARY

This study depends on the economic model that was tried to indicate the essential economical thought of Atatürk and some economic policy which based on some economic case in Atatürk's living period.

KAYNAKÇA

AKBANK.; Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ekonomisi, İstanbul, 1982

AYSAN, Mustafa.; Atatürk'ün Ekonomi Politikası, Kırklareli, 1981

BAŞOL, Koray.; Türkiye İktisat Tarihi, İ.İ.B.F Resmi Teksir Yayın No: 228, İzmir, 1994

BORATAV, Korkut.; Türkiye İktisat Tarihi, Ankara, 1986

ERGİN, Feridun.; K. Atatürk, İstanbul, 1984

HATİPOĞLU, Zeyyat.; Gelişme ve Türkiye İktisadi, İstanbul, 1993

HİÇ, Mükerrerem.; "Atatürk'ün İktisadi Alandaki Görüş ve Politikaları", Atatürk ve Cumhuriyet Dönemi Türkiye'si, Tic. Od. Bir. İstanbul, 1981

KOCATÜRK, Utkan.; Atatürk'ün Fikir ve Düşünceleri, Ankara, 1968

KEPENEK, Yakup.; Türkiye Ekonomisi, Ankara, 1987

OTOMARSAN.; Atatürk Yolu, İstanbul, 1981

ÖKÇÜN, Gündüz.; Türkiye İktisat Kongresi-1923, Ankara 1968

SAĞLAM, Dünder.; Türkiye Ekonomisi, İstanbul, 1982

TEKELİ, İlhan; Selim İLKİN.; Uygulamaya Geçerken Türkiye'de Devletçiliğin Oluşumu, ODTÜ, Ankara, 1982

ÜLKEN, Yüksel.; Atatürk ve İktisat, Ankara, 1981.